

**Riskitegurid, mis mõjutavad mitte-eestlaste
suurt osakaalu riskirühmades.**

Airi-Alina Allaste, Ph.D.

Analüüsi eesmärk ja tegevuse kirjeldus

Antud raporti eesmärgiks oli analüüsida põhjuseid, miks on riskirühmade seas palju mitte-eestlaseid, fikseerida uurimusprobleemid edaspidiseks ning esitada ettepanekud indikaatorite osas, millega riskitegurite minimaliseerimise meetmete efektiivsust mõõta.

Raporti koostamisel kaardistati esmalt olemasolevad uurimused, raportid ja muud dokumendid, mis käsitlevad mitte-eestlasi ja riskirühmi ning olemasolevaid meetmeid nende olukorra parandamiseks. Tulemiks on vastavate dokumentide, uuringute ja analüüside täpne loetelu koos publitseerimisandmetega (autor, pealkiri, aasta, kirjastaja, trükisena/elektrooniliselt (veebiaadress vms.) kättesaadav). Seejärel on teostatud teisene analüüs täpsema teabe valimiseks riskirühmade kohta. Analüüsi fookuses olid seni tuvastatud põhjused ja riskitegurid, mis on viinud mitte-eestlaste väga suurele osakaalule riskirühmades võrreldes nende suhtarvuga elanikkonnas, samuti tegurid, mis takistavad riskirühmadest väljumist. Analüüsi alusel tuuakse välja soovitusel uute uurimuste lähteülesannete kohta, mis oleksid suunatud seni mõõtmata riskiteguri(te) mõju analüüsimisele, ning esitatakse ettepanekud riikliku programmi „Integratsioon Eesti ühiskonnas 2008-2013” raames mitte-eestlastest riskirühmi käsitlevate eesmärkide ja nende tulemusnäitajate kohta koos baas- ning saavutustaseme mõõtmiseks vajalike allikate osutamiseks (statistika, kvalitatiivuuringud jms).

Riskitegurid

Lähteolukord

Paljudes Eesti ühiskonna riskirühmades on mitte-eestlaste osakaal väga suur – probleemsed uimastitarbijad, süstivad narkomaanid on suures osas mitte-eestlased. Mitte-eestlaste osakaal on suur ka HIV-viirusega nakatunute, prostituutide ja pikaajaliste töötute seas. Töötuse määr kogu elanikkonnas 2005 aastal oli mitte-eestlaste seas 12,9% ja eestlaste seas 5,3% (Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased). 2004. aastal moodustasid pikaajaliselt töötutest üle poole (64%) mitte-eestlased, sealjuures naistest koguni 72% (Tööturu riskirühmad: pikaajalised töötud). Süstivaid narkomaane on viimastel hinnangutel Eestis ligikaudu 13 800, kellest suurem osa elab Tallinnas või selle lähistel ja Ida-Virumaal (Uusküla jt. 2005). Süstivate narkomaanidega on seotud Eestis kulutulena

lahvatanud HIV/AIDS'i epideemia. 2006. aasta lõpu seisuga on Eestis registreeritud kokku 5731 HIV-viirusse nakatumise juhtu; nakatunutest enam kui pooled on süstivad narkomaanid ja nende seksuaalpartnerid. 13 800 süstivast narkomaanist on ligikaudu 88% mitte-eestlased (Uusküla jt. 2005). Kuigi usaldusväärsed populatsiooniuuringu andmed puuduvad, annavad prostitutsiooni kaasatutele HIV ja AIDS'i ennetusteenuseid osutavate tugikeskuste klientide andmed tunnistust sellest, et ligikaudu 80% prostitutsiooni kaasatutest on mitte-eestlased (Trummal jt. 2006).

Mitte-eestlaste suur osakaal ühiskonnarühmade seas nagu probleemsed uimastitarvitajad ja HIV-viirusesse nakatunud ei tähenda mitte üksnes nende inimeste kõrvalejäämist ühiskondlikust elust, vaid soodustab ka sallimatust erinevate rahvusrühmade vahel. Veel 1990. aastate lõpus ja käesoleva aastatuhande alguses käsitleti nii narkomaaniat kui ka HIV/AIDS probleematikat kohati "teiste" probleemina (Lagerspetz 2005)¹. Mingi osa eestikeelse elanikkonna hulgas soodustas see negatiivsete hoiakute kujunemist mitte-eestlaste suhtes, keda käsitleti probleemsete rühmade esindajatena ja ühiskondlike probleemide tootjana.

Riskitegurid, mis mõjutavad mitte-eestlaste suurt osakaalu riskirühmades

Vähemuste suur osakaal riskirühmades ei ole nähtusena Eestile ainuomane, sest sarnased tendentsid valitsevad ka mujal. Sotsiaalsed riskid ei ole jaotunud ühtlaselt, vaid ilmnevad eelkõige isikute seas, sõltuvalt nende perekondlikust taustast, elukeskkonnast ning riskifaktoriks loetakse ka kuulumist etnilisse vähemusrühma. Rahvusvahelises teaduskirjanduses on sisserännanute halvemat seisundit ühiskonnas ning nende suuremat osakaalu riskirühmades selgitatud erinevate (inim-, kultuurilise, sotsiaalse, rahalise, poliitilise) kapitalide puudumisega kohaliku elanikkonnaga võrreldes. Oluliseks näitajaks peetakse ka isoleeritust laiemast ühiskonnast ja koondumist kindlatesse (sagedamini

¹ Lagerspetz, M. (2005) Eesti uimastipoliitika kujunemine. Allaste, A.-A., Lagerspetz, M. C Kurbatova, A.(2005) *Uimastid ja uimastitarvitajad Eesti ühiskonnas*. Tallinn: Valgus

sotsiaalmajanduslikelt näitajatelt kehvemasse) piirkondadesse (vt. ka Helemäe jt. 2004). Eestis on mingil määral uuritud mitte-eestlaste teatud karakteristikute mõju nende edukusele tööturul, kuid märksa vähem on uurimusi, mis oleksid otseselt keskendunud riskirühmade uurimisele antud vaatepunktist.

Alljärgnevalt on eraldi välja toodud tegurid, mis mitte-eestlaste suurt osakaalu riskirühmades mõjutavad, ning kokkuvõtvalt esitatud peamised põhjused, mis praeguse olukorra on esile kutsunud. Kuivõrd antud analüüs on eelkõige pühendatud nende riskitegurite väljatoomisele, mis on viinud mitte-eestlase suurele osakaalule riskirühmade seas, siis on raportis kirjeldatud ka niisuguseid tegureid või olukordi, mis tänaseks on Eesti ühiskonnas mõnevõrra muutunud.

Haridustase

Muulaste halvemat seisundit tööturul haridustasemega tavaliselt ei seostata. Mitteeestlastest töötutel on isegi kõrgem haridustase eestlastega võrreldes (Pavelson, 2002²), kuid erinevalt eestlastest ähvardab töötus ka kõrgema haridusega mitte-eestlaste rühmi (Pavelson, 2000³). Kuigi noorte mitte-eestlaste haridustase jääb mõnevõrra alla noorte eestlaste omale, ilmneb see eelkõige Tallinnas (Helemäe jt. 2004). Ida-Virumaa linnades nõnda suuri erinevusi pole. Mitmed autorid on jõudnud järeldusele, et haridus ei ole kuigi oluline näitaja seletamaks suuremat töötusemäära või madalamat palgataset mitteeestlaste seas tervikuna võrreldes eestlastega (vt. Helemäe jt. 2004; Leping & Toomet 2007).

Uurimused on näidanud, et probleemsete uimastitarvitajate puhul (kellest valdava enamuse moodustavad mitte-eestlased) on enamasti tegemist võrdlemisi madala haridustasemega noortega, kellest osadel jäi kool pooleli juba seitsmendas või kaheksandas klassis, teistel aga jäi tavaliselt pooleli kas kutse- või keskkool (Allaste jt. 2005; Peterson jt. 2007). Uuritud prostituutidest (81% mitte-eestlased) kolmandik oli põhihariduse või algharidusega ning 65,5% oli keskharidus või kutsekeskharidus

² Pavelson, M. 2000. Sotsiaal-majanduslik integratsioon: tööhõive ja sissetulekud. Lauristin, M. ja Vetik, R. (toim.), *Integratsioon Eesti ühiskonnas. Monitooring 2000*. Tallinn: TPÜ RASI.

³ Pavelson, M. 2002. Töö, sissetulek ja toimetulek: integratsiooni sotsiaalmajanduslik tagapõhi. Hallik, K. (toim.), *Integratsioon Eesti ühiskonnas. Monitooring 2002*. Tallinn: TPÜ RASI, 2002.

(Trummal jt. 2005). Uuritud HIV-positiivsetest (86% mitte-eestlased)⁴ olid 40% põhiharidusega või alla selle, 55% keskhariduse või kutsekeskharidusega ja 4% kõrgharidusega (Rüütel ja Loit 2006). Valdav osa süstivatest narkomaanidest alaealisi, kes olid kaasatud samas ka uimastite vahendamisse olid põhikoolist välja langenud (Kalikova jt. 2002). Uimastitarvitajate seas on kooli poolelijätjaid võrreldes teiste riskirühmadega rohkem, sest uimastite tarvitamisega alustatakse sageli teismeeas ning see võib muude probleemide kõrval koolist eemale jäämist soodustada.

Koolist väljalangenud noorte tööleidmisvõimalused on hariduse omandanud noortega võrreldes viletsamad ja kuritegelikule teele sattumise risk kõrgem (Tööturu riskirühmad: noored töötud). Eestis on väljalangevus põhikoolist olnud suhteliselt kõrge, varakult koolistlahkujate protsent mitte-eestlastest noorte seas on 3,5% võrra kõrgem kui eestlastest noorte hulgas (Unt & Saar 2007⁵). 'Põhihariduseta katkestajaid', s.t. õpilasi, kes kustutati enne täisealiseks saamist põhiharidust omandamata õpilaste nimekirjast 2005/2006 õppeaasta jooksul, oli vene õppekeelega koolides rohkem (0,897%) kui eesti õppekeelega koolides (0,645%) (Haridusministeerium).⁶

Põhikoolist väljalangenud noored on potentsiaalsed töötud ning nende sotsialiseerumine deviantsete normidega subkultuuridesse, kus võidakse tarvitada uimasteid ja elatada end kuritegevusega, on tõenäolisem kui hariduse omandanud noorte puhul. Teisalt on koolist väljalangemise põhjuseks sageli noore problemaatiline elukeskkond. Näiteks Narvas läbiviidud uurimusest ilmnes, et koolist puudumist ja hiljem ka väljalangemist mõjutab lootusetu seis tööturul ning vanemate halb eeskuju. Töötud vanemad ei suutnud veenda oma lapsi õppima – väljavaated tulevikus tööd leida tundusid kesised. Lootusetus seisus hakkavad mõningad noored tarvitama uimasteid, mis muutus lisateguriks koolist kõrvalejäämisel. Väljalangevust koolist soodustas puudumine koolist "hooajati". Vaestest perekondadest noored puudusid pikki perioode koolist vanemate teadmisel ja heakskiidul, sest pidid aeg-ajalt koolis käimise asemel oma peret kalapüügi, seenelkäigu ning kartulite korjamisega toitma (Allaste 2001). Täna on tänu majanduskasvule ilmselt muutunud

⁴ Uurimuse tulemusi ei saa üldistada kõigile HIV positiivsetele, sest uurimusse olid kaasatud isikud, kellel oli juurdepääs tervise- ja sotsiaalhoolekandeteenustele ning tõenäolisest ka keskmisest kõrgem elukvaliteet.

⁵ Unt & Saar Noored ja tööturu paindlikkus. *Eesti Inimarengu aruanne 2006* Tallinn: Ühiskondliku Leppe Sihtasutus

⁶ Mingil määral võib erinevus olla selgitatav ka statistilise veaga. Kuna muukeelsetes koolides võib EHISE kasutajajuhendist arusaamine problemaatiline olla, siis võivad tekkida vahed punktides, mida kontrollida ei ole võimalik

elutingimused ka Ida-Virumaal ning ülalkirjutatud probleemseid tingimusi, mis koolist väljalangevust soodustavad vähem kui varem.

Kodakondsuse puudumine

Kui läheneda kodakondsusele kui isiku ühiskonda kuulumise ametlikule tunnustamisele, mis soodustab indiviidi samastumist konkreetse ühiskonnaga (Hallik jt. 2006), siis on selle puudumine kahtlemata üheks asjaoluks võõrandumisel ning enese kõrvalejäetuna tajumisel. Kuivõrd kodakondsus võimaldab juurdepääsu avaliku sektori töökohtadele, siis selle puudumine piirab töösaamise võimalusi (Helemäe jt. 2004). 2005. aastal oli Eestis muu kodakondsusega inimeste töötusemäär enam kui kaks korda kõrgem Eesti Vabariigi kodanikega võrreldes. Tööturul olid kõige halvemas olukorras mitte-eesti kodakondsusega naised, kellest 2005. aastal oli hõivatud vaid 46% (Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased). Integratsioonimonitooringu alusel on Eesti kodakondsusega venelaste sissetulekud keskmisest kõrgemad ning ületavad oluliselt nii Venemaa kodanike kui ka kodakondsuseta isikute tulusid. Viimane on muuhulgas tingitud ka sellest, et Eesti kodakondsusega venelased on nooremad ja haritumad (Pavelson 2005). Eesti kodakondsust omavad mitte-eestlased on oluliselt rahulolevamad ning tuleviku suhtes optimistlikumad kui ülejäänud mitte-eestlased (Mitte-eestlaste perspektiivid).

Kodakondsuseta isikud tajuvad kodanikest enam Eesti õigusruumi konfliktisena ja kodakondsust surve avaldamise vahendina ning tunnevad ennast selles keskkonnas marginaalidena. Kuivõrd (osaliselt) kodakondsuse puudumise tõttu on vähemused alaesindatud avalikes ametites, kaasnevad sellega suhtlushäired institutsioonide ja klientide vahel. Mittekodanikud ja kodakondsuseta isikud peavad kodanikega võrreldes ületama rohkem tõkendeid samade teenuste saamiseks. Kodakondsuse puudumise tähendus on märksa laiem lihtsast piirangust poliitilises elus osalemiseks. Eesti kodakondsuse puudumine kumuleerib küllalt laia ebaedu spektrit alates puudulikust keeleoskusest ja ebakindlusest tööturul kuni välissuhtluse võimalusteni (Hallik jt. 2006). Eesti kodakondsuse taotlemine seisab paljudel eesti keele mittevaldamise taga ja üsna harva on nii, et osatakse eesti keelt, kuid ei olda EV kodanik. Nii on eesti keele oskus ja Eesti kodakondsuse omamine seotud.

Keerukused asjaajamistel ning enese tajumine ühiskonnast ja selle institutsioonidest

võõrana vähendab indu töö otsimisel ja aitab kaasa kapseldumisele oma sõpruskonda või subkultuuri, kus deviantne käitumine võib aktsepteeritud olla. Kodakondsuse puudumine muutub üheks madala enesehinnangu tekkimise põhjustest, mis võib takistada deviantsete normidega subkultuurist väljarabelemist ja enesele koha leidmist etableerunud ühiskonnas. Samuti võib see kaudselt soodustada ebaseaduslikke ja deviantseid rahateenimisviise. Näiteks uuritud prostituutidest oli kodakondsuseta isikuid 49%, Venemaa kodanikke 8% ja Eesti kodanikke 43% (Trummal jt. 2006).

Endiste uimastisõitlaste puhul ei ole kodakondsuse puudumine reaalseks takistuseks töö leidmisel. Otsitakse ju võrdlemisi madala kvalifikatsiooniga tööd, kus selle puudumine ei mängi mingit rolli. Küll aga mõjutab kodakondsuse puudumine indiviidi enesehinnangut ja perspektiivitunnet ning sellest tulenevalt ka tema pingutusi töö otsimisel (Peterson jt. 2007).

Puudulik eesti keele oskus

Eesti keele oskus suurendab mitte-eestlaste väljavaateid tööturul võrreldes eesti keelt mittevaldavate rahvuskaaslastega, eestlastele aga jäädakse alla (vt. Helemäe jt. 2004; Asari, 2002). Ida-Virumaal suurendab eesti keele oskus mitte-eestlaste töö leidmise võimalusi märksa enam. Ilmselt on asi selles, et kui mujal Eestis konkureerivad noored mitte-eestlased suhteliselt enam eestlastega, siis Ida-Virumaal konkureeritakse pigem omavahel, ning just selles konkurentsisis on eesti keele oskus tähtsam. Seega võib eesti keele oskust küll pidada oluliseks töötusrisiki teguriks, samas ei pruugi eesti keele omandamine oluliselt parandada muulasnoorte staatust omasuguste seas. Küll aga annab indiviidi tasandil eesti keele omandamine teatud konkurentsieelise rahvuskaaslaste ees (Helemäe jt. 2004).

Lisaks konkreetsetele takistustele, mõjutab keeleoskus oluliselt mitte-eestlaste enesehinnangut ja subjektiivselt tajutud väljavaateid. Eesti keele mitte oskamine on paljudele mitte-eestlastele psühholoogiliseks barjääriks, et end Eestis kindlalt tunda. Viimase kümne aastaga on olukord paranenud aga siiski jaguneb mitte-eestlaste kogukond riigikeele oskuse järgi ka 2005 aastal kaheks, võrdselt esindatud grupiks – pooled tunnevad keelelist ebakindlust Eestis elamiseks ja teisele poolele annab eesti keele

oskamine kindlustunde Eestis toimetulekuks (Proos 2006⁷).

Eesti keele oskus mõjutab enesehinnangut ka Ida-Virumaal, kus see lihtsama töö leidmiseks alati vajalik ei ole. Nagu ka kodakondsuse puhul, ei mõjuta eesti keele oskus reaalselt endiste sõitlaste töölesaamise vajavaateid, kuivõrd nad otsivad reeglina kvalifitseerimata tööd. Subjektiivselt aga tajuti nõrka või olematut eesti keele oskust takistusena püüdlisel parema tuleviku poole, mistõttu võib mõnevõrra alaneda motivatsioon suuremateks pingutusteks (Peterson jt. 2007).

Pikaajalistest töötutest moodustavad mitte-eestlased Ida-Virumaal 95% ja Tallinnas 86%. Eesti keele mitteoskamine võib olla üheks takistuseks (teiste seas) muudes piirkondades töö leidmiseks (Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased).

Piiratud sotsiaalsed võrgustikud ja negatiivne sotsiaalne kapital

Mitte-eestlaste puhul võib oluliseks riskiteguriks pidada ka piiratud sotsiaalseid võrgustikke ja vähest positiivset sotsiaalset kapitali (nt. Pavelson 2002; Hansson 2001). Mitte-eestlaste positiivsed sotsiaalsed võrgustikud, kuhu kuuluvad inimesed, kellest oleks abi töö leidmisel, probleemide lahendamisel või informatsiooni vahendamisel, kalduvad olema väiksemad kui eesti rahvusest inimestel. Vastukaaluks eestlaste mitmekesistele võrgustikele on mitte-eestlaste võrgustikud peamiselt seotud tööga, millele lisanduvad üksikud sõbrad. Suurim vahe on just teabe levimises võrgustike kaudu: mitte-eestlased saavad oma sidemete kaudu vaid vähest ja ühesuunalist infot (Hansson 2001: 98-104). Samas näitavad uurimused, et majanduslike ümberkorralduste tõttu hakkas sotsiaalsete sidemete abil saadud töökohtade osakaal mitte-eestlastel kiiremini kasvama kui eestlastel, ning nooremasse vanuserühma kuuluvad isikud saavad sotsiaalsete sidemete kaudu töökoha sagedamini kui vanema vanuserühma liikmed (vt. Kazjulja, 2002, Undusk, 2004). Kuivõrd muulaste võrgustikud on ühesuunalised, siis tõenäoliselt väljendub mitte-eestlaste puhul sotsiaalsete võrgustike üldine piiratus pigem viletsa töökoha saamise riskis kui tööstusriskis (Helemaäe jt. 2004). Sissetulekute vahet eestlaste ja eestivenelaste vahel 2004-2005 a. on seletatud ühe olulisima põhjusena (eesti rahvusest isikute eelistamise ja diskrimineerimise kõrval) sotsiaalsete võrgustike erisusega. Eestlaste ja

⁷ Proos, I. (2006) Eestivenelaste keeleoskus ja suhtumine 2007 a. keelereformi. *Integratsioonimonitooring 2005*

mitte-eestlaste sotsiaalsed võrgustikud, mis on abiks ka töö leidmisel, on tugevasti eristunud (Leping ja Toomet 2007). Suur osa mitte-eestlasi elab siiani poolenisti „eraldatud maailmas“, kus neil on ligipääs pigem madalama kvalifikatsiooniga tööle ja puuduvad kontaktid, mis aitaksid leida paremat tööd.

Lisaks võib marginaliseerunud kogukondi nimetada negatiivse sotsiaalse kapitali väljaks, milles valitsevad suhted ja seosed ei soodusta indiviidi toimetulekut või edenemist ühiskonnas (Allaste jt. 2005: 85). Uimastitarvitajate rehabiliteerimine on olnud raske kuivõrd ka peale ravi koosnevad nende võrgustikud peamiselt uimastitarvitajatest, mis ei soodusta neil uute rutiinide õppimist ja võib tagasi kiskuda vanade harjumuste juurde (Allaste ja Kurbatova 2007⁸; Peterson jt. 2007).

Sotsialiseerumiskeskond

Sotsialiseerumise all mõistetakse noore kujunemist ühiskonna liikmeks – seda võib käsitleda kui keskkonna ja indiviidi vahelist protsessi, mille käigus indiviid omandab teadmiste, normide ja väärtuste süsteemi, mis võimaldab tal ühiskonnas osaleda. Esmane sotsialiseerumine toimub kodus - vanemate elutingimused, hoiakud ja käitumisnormid omandab laps kui enesestmõistetavad neid vastustamata. Noorte sotsialiseerumiskeskond avaldab mõju noore tulevikule – nii töötururiskidele, haridussaavutustele kui ka potentsiaalsele deviantsele käitumisele. Perekondades, kus kõigil leibkonna liikmetel on madal haridustase, on ka noortel suurem oht töötuks jääda (Vöörmann jt., 2001). Noorte sarnase haridustaseme (ka sarnase vanuse, elukoha, soo) korral on põhiharidusega vanemate lastel kõrgharidusega vanemate lastega võrreldes oluliselt suurem oht töötuks jääda (Helemäe ja Vöörmann 2003). Lisaks struktuurilisele kõrvalejäetusele omandavad probleemsetest peredest pärit noored ka kultuurilised arusaamad ja käitumisnormid, mis ei toeta ühiskonnas läbilöömist. Noore inimese jaoks, kes kasvas üles Narva probleemseimas rajoonis koos töötu vanemaga, kes elatas end salaviina müügist, muutus kõik see, mida keskmine inimene tajub marginaalse

⁸ Allaste, A.-A. & Kurbatova, A. (2007): Sõltuvus ja sellest vabanemine. *Eesti Inimarengu aruanne 2006* lk.27-30 Tallinn: Ühiskondliku Leppe Sihtasutus

probleemina – pidev alkoholitarbimine, kaklused, ebaseaduslik tegevus – igapäevaseks tavaliseks eluks (Allaste 2001). Niisugustes tingimustes üleskasvanud noore inimese jaoks lisandub tema madalale haridusele, mis edasijõudmist takistab, madal enesehinnang ja suhtlemisraskused etableerunud ühiskonnas.

Koondumine kõrge tööpuuduse ja rohkete sotsiaalsete probleemidega piirkondadesse

Ühe põhjusena mitte-eestlaste suurel osakaalul riskirühmades võib näha nende koondumist piirkondadesse, kus tööpuudus on suurem ja mitmeid sotsiaalprobleeme rohkem. Selline piirkond on kindlasti Ida-Virumaa, ka Tallinnas elab suurem osa mitte-eestlaseid piirkondades, kus on viletsam infrastruktuur, teenuste valik ja kus elanike seas on tööpuuduse määr suurem kui teistes Tallinna linnaosades (Lagerspetz ja Joons 2006: 191-195).

Ida-Virumaa tööpuuduse näitajad on pidevalt olnud Eesti kõrgeimate hulgas. Selle põhjuseks peetakse paljuski seda, et Ida-Virumaale on koondunud vanemad ja kahanevad majandusharud ning seal on taasiseseisvumisjärgsete aastate jooksul leidnud aset tööstusettevõtete pankrotistumine või tootmise ümberstruktüreerimine (Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased).

80% Ida-Virumaa elanikkonnast on mitte-eestlased, ning seetõttu puudutavad kõik piirkonna probleemid mitte-eestlasi rohkem kui eestlasi. Piirkonnas on ka töötavatel inimestel sissetulekud väiksemad ja nad on teistega regioonide elanikega võrreldes suhteliselt vaesemad (Pavelson 2000⁹). Seal on suur süstivate narkomaanide osakaal (Uusküla jt. 2005) ja enim getostunud piirkondi ning marginaliseerunud kogukondi, kus valitsevad normid toetavad deviantset käitumist (Allaste jt. 2005) ja seeläbi kaudselt ka riskirühmadesse sattumist.

⁹ Pavelson, M. 2000. Sotsiaal-majanduslik integratsioon: tööhõive ja sissetulekud. Lauristin, M. ja Vetik, R. (toim.), *Integratsioon Eesti ühiskonnas. Monitooring 2000*. Tallinn: TPÜ RASI.

Madal mobiilsus

Mitte-eestlaste tagasihoidlikum osalemine tööhõives, eriti noorte puhul, võib olla tingitud nende madalamast mobiilsusest eestlastega võrreldes (Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased). Integratsioonimonitooringu andmeil on mitte-eestlastest noored eestlastega võrreldes vähem lisateenistust otsinud (vastavalt 17% ja 36%), vähem välismaal töötanud (vastavalt 3% ja 8%) ning vähem elupaika muutnud (2% ja 18%) (Pavelson, 2005). Vähest mobiilsust mõjutab ilmselt sotsiaalse kapitali ja informatsiooni puudumine. Probleemsemad rühmad, nt. endised uimastisõitlased, võivad oma elukohaga seotud olla läbi sotsiaal- või terviseteenuste, mida kõikides Eesti piirkondades ei pruugi olla. Nii olid mitmed endised Ida-Virumaa uimastisõitlased sunnitud loobuma ahvatlevatest tööpakkumistest Lõuna-Eestis, kuna selles piirkonnas puudus võimalus saada neile eluks vajalikku metadooniravi (Peterson jt. 2007).

Vaesus

Integratsioonimonitooringu andmetel on mitte-eestlased võrreldes eestlastega suhteliselt vaesemad. Esimene integratsioonimonitooring (2000) tõi esile rohkem kui kümnendiku eestivenelaste süvavaesuse ja kokku võis peaaegu 2/3 eestivenelastest vaesteks pidada. Tänapäevaks on olukord muutunud, süvavaeste osakaal on märkimisväärselt langenud, samuti on vähenenud vahed eestlaste ja eestivenelaste vahel (Pavelson 2006). Venekeelse elanikkonna suurt osakaalu riskirühmades mõjutavad oluliselt nende elutingimused kuni kümme aastat tagasi, mil paljud tänased riskirühma esindajad olid teismelised.

Nagu mainitud, on töötuse määr Ida-Virumaal kõrge, ligi kaks korda kõrgem kui mujal Eestis, ning sellega kaasneb elanikkonna teatud osa vaesus, mis omakorda soodustab ebaseaduslikku tegevust. Sotsiaalabikeskuse töötaja sõnul oli Narvas 2000. aastal nn. musta töö (töölepinguta töö, mille eest saadud tasu pealt ei maksta tulu- ega sotsiaalmaksu) tegemine levinud. Tema hinnangul kulutati sellega seoses saadud võrdlemisi väikesed rahasummad salaviinale ja lihtsale toidule. Raha puudumisega põhjendati nii purunenud abielusid, madalat eneseteadvust kui ka probleemkäitumist (Allaste 2001¹⁰). Töötute perekonnast pärit noored satuvad nn. vaesuse nõiaringsi –

¹⁰ Allaste, A.-A. (2001A) Venekeelsete noorte võimalused Eesti ühiskonnas. *Eesti inimarengu aruanne 2001* [toim. R. Vetik], 50-53. Tallinn: TPÜ RASI. ISSN 1406-5398.

vanemad ei suuda neile tagada korralikku haridust ega motiveerida neid pingutama tuleviku nimel ja neist kujunevad potentsiaalsed töötud ja marginaalid.

Vähene teadlikkus ja informeeritus

Nagu eelpool mainitud, on mitte-eestlastel väiksemad sotsiaalsed võrgustikud, mis ei anna neile piisavalt teavet töö- ja muudest võimalustest. Marginaliseerunud kogukondadest pärit noored ei tea oma võimalusi töö leidmisel ja võivad end seetõttu siduda ebaseadusliku tegevusega – prostitutsiooni või ebaseadusliku hangeldamisega, sest need võivad tunduda ainsa reaalse rahateenimise võimalusena.

Samuti puuduvad teadmised, mis lubaksid teha terviseteadlikke otsuseid. Eesti- ja venekeelsete koolinoorte võrdluse tulemuste põhjal usuvad Narva vene õppekeeleka koolide õpilased eestlastest sagedamini seda, et uimastite tarvitamine aitab maandada igapäeva elu probleeme, samuti kalduti näiteks kanepi kasutamise osas sagedamini arvama, et see ei ole eriti kahjulik ning jutud kahjulikkusest on ülepaisutatud (Tikas 2005)

Üheksakümnendate aastate lõpuni puudus Eestis koolides kaasaegne terviseõpetus sh. uimastiennetus ja seksuaalelu puudutavad küsimused. Tänapäevaks on õpetus illegaalsetest narkootikumidest paljudes koolides saanud osaks õppeprogrammist, lisaks viiakse läbi ulatuslikke kampaaniaid uimastite tarvitamise ennetamiseks. Õpetustase on siiani ebaühtlane. Intervjuudele toetudes võib öelda, et venekeelsed noored – eriti need, kelle puhul uimastitega katsetamine on tõenäolisem – ei suhtu ametlikku, manipuleeriva loomuga teabesse tõsiselt. Osalt on see põhjustatud saadava teabe (kohatisest) ebaprofessionaalsusest (Allaste jt. 2005). Kuivõrd ametlik teave on kohati põhinenud hirmutamisel, siis on pigem usutud oma ringkonnas levinud müüte kui ametlikku teavet.

Samuti on mitte-eesti noorte seas mõnevõrra väiksem teadlikkus HIV/AIDS-ga seotud ohtudest. 2002 a. läbiviidud fookusgrupi intervjuudest selgus, et mitte-eesti noored, eriti mitte-eesti noored Ida-Virumaalt olid vähem teadlikud ka HI-viirusega seotud ohtudest (Allaste jt. 2002). Uurimus HIV/AIDSiga seotud teadmistest ja hoiakutest näitas, et mitte-eestlaste teadmiste tase nakkuse levimisest ja nakkuse vältimisviisidest on

eestlastega võrreldes madalam. Nakkuse vältimise osas on võrreldes vahe rahvusrühmade vahel suurenenud - eestlaste teadlikkus on paranenud ja mitte-eestlastel jäänud 2 a. tagusele tasemele (Lõhmus ja Trummal 2005). Tervisealase koolitusega seoses läbi viidud küsitlused näitasid, et peale koolitust olid tõusnud 5-7 klassi eesti koolide õpilaste teadmised HIV/AIDS levikuteedest aga venekeelsete koolide õpilastel ei olnud need tõusnud¹¹. Viimane võib viidata venekeelse koolituse vähesemale selgusele.

Eelarvamused, hoiakud ja stigmatiseerimine

Uurides mitte-eestlaste seisundit ühiskonnas, ei saa kõrvale jätta rahvussuhete ja hoiakute võimalikku mõju. Integratsioonimonitooringu andmetel on ohutunne eestlaste seas tänaseks varasemaga võrreldes taandunud. 1999. aastal pidas üle kahe kolmandiku eestlastest mitte-eestlasi ohuks rahvuse püsimisele, aastal 2005 leiab sama vaid 16% eestlastest (Pettai 2006). Nagu eelpool mainitud, mõjutavad tänast riskirühmade koosseisu ka aastatetagused hoiakud. On tõenäoline, et ajal, mil kaks kolmandikku eestlastest nägi mitte-eestlastes ohtu, kaasnes selle hirmuga ka tõrjuv hoiak argielu tasandil, mis ilmselt mingil määral avaldus ka tööturul erasektoris. See mõjutas (eelkõige tollaegsete noorte) mitte-eestlaste enesehinnangut ja muude ebasoodsate tegurite kokkulangemisel ka kapseldumist ning ühiskonnast kõrvalehoidmist.

Inimeste puhul, kes juba on riskirühmadesse langenud, takistavad stereotüüpsed eelarvamused (nüüd juba pigem deviantse käitumise kui rahvuse pinnal) probleemsest olukorrast välja rabelemist. Endised uimastisõitlased, kes üritasid tööturule siseneda, kogesid negatiivsetest stereotüüpidest mõjutatud tõrjuvat suhtumist: minevikuharjumuste (uimastitarbimise) ilmsikstulekul mitmed neist vallandati, või siis muutusid aluseta süüdistused, kahtlustamised ja tõrjuv suhtumine töökohal niivõrd pingeliseks, et töötaja lahkus ise (Peterson jt. 2005).

2005. aastal häiris 80% eestlastest mitte-eestlaste puudulik eesti keele oskus ja 59% mitte-eestlaste teistsugune käitumine ja elulaad. 37% eestlastest ei soovinud 2005 aastal töötada kollektiivis, kus on palju venelasi (Pettai 2006). Sellised hoiakud võivad kahtlemata nõrgendada mitte-eestlaste konkurentsivõimet tööturul ja muudes eluvaldkondades eestlastega võrreldes (Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased). Oletatava

¹¹ http://www.tai.ee/failid/kooliopilased_I_pa_2005.pdf

tõrjumise näol lisandub veel üks tegur, mis võib mitte-eestlaste seas soodustada etableerunud ühiskonna aktiivsest tegevusest kõrvale jäämist. Viimane aga soodustab kuritegelikule teele asumist või deviantset käitumist. Kui inimene on juba deviantse tegevusega alustanud, siis muutub ta stigmatiseerituks ning negatiivsed stereotüübid, mis takistavad aktiivset ühiskondlikus elus osalemist, seonduvad juba pigem deviantse tegevuse kui rahvusega. Samas võib riskirühmade stigmatiseeritus ja mitte-eestlaste suur osakaal nendes mõjutada ka stereotüüpe mitte-eestlastest üldiselt, või siis piirkonna järgi. 2000 a. tajusid Narva noored ise, et Tallinnas peetakse kõiki Ida-Virumaalt pärit venelasi narkomaanideks (Allaste 2001). HIVi teadmisi uurivatest fookusgrupi intervjuudest selgus, et mõned eesti noored tajusid idavirumaalasi tervikuna riskirühmana: usuti, et tõenäosus nakatuda on palju suurem, kui seksuaalpartner on Ida-Virumaalt, seda näiteks Tallinnaga võrreldes (Allaste jt. 2001B). Reaalselt on Tallinnaski palju HIV-viirusega nakatunuid, seega oli tegemist eelarvamustel põhineva stereotüübiga.

Enesehinnang

Toimetulekut ja väljavaateid ühiskonnas läbilöömiseks ning seekaudu riskirühmadesse mittesattumiseks mõjutab inimeste enesehinnang, mis seonduv mitme eelpool nimetatud teguriga. Integratsioonimonitooring 2005 näitas, et noored mitte-eestlased, kes on Eesti kodanikud ja valdavad eesti keelt, tunnevad end kodakondsuseta, kehva keeleoskusega vanemaalaste eestivenelastega võrreldes märksa enam võrdväärsete kodanikena. Valdavalt hindasid nii mitte-eestlased (87%) kui ka eestlased (73%) eesti rahvusest isikute positsiooni ühiskonnas kõrgemaks (Pettai 2006).

Kodakondsuseta, materiaalselt kindlustamata ning kultuuriliselt ja lingvistiliselt isoleerituna teismelistes võib areneda välja tugev kompleks, mistõttu nad hakkavad end tundma teisejärguliste inimestena. Nõnda oli osa venekeelseid elanikke, eriti marginaliseerunud kogukonna liikmed Ida-Virumaal, sajandi vahetuseks muutunud passiivseks. Teismelised omandasid vanemate kibestumise ja passiivsuse ning tajusid end "muulastena". Narva haritumad venekeelsed elanikud kirjeldasid olukorda mõistega "muulase sündroom", mis on väga negatiivse tähendusega. Sündroom tähistab inimese alaväärsuskompleksi, mille on esile kutsunud tema üleskasvamine teadmise, et ta on teistest kehvem ning et vene keelt kõneleva inimesena ei ole tal Eestis

läbilöögivõimalusi. Olevik ja tulevik tunduvad suurele osale noortest niivõrd lootusetuna, et neil kaob igasugune tahtmine midagi teha. Kuna tulevikuvõimalused puuduvad, siis üritavad paljud lihtsalt olevikku võimalikult lihtsalt mööda saata (Allaste 2001, Allaste jt. 2005A).

Madal enesehinnang võib olla üheks kaasteguriks riskirühmadesse sattumisel – enesekindluse puudumine võib takistada intensiivsemat töö otsimist, samuti olla üheks põhjuseks uimastite probleemtarvitamisel. Riskirühmadesse sattunud inimeste enesehinnang langeb samas veelgi madalamale. Uurimus probleemsetest uimastitarvitajatest on näidanud, et nende enesehinnang on äärmiselt madalal (Allaste jt. 2005). Ka nende puhul, kes uimastitarvitamise lõpetavad, jääb kunagine uimastite tarvitamine enesehinnangut pärssivaks faktoriks veel pikaks ajaks ja end tajutakse narkomaaniaga seotud olevat (Peterson jt. 2007). Madal enesehinnang on takistuseks kõigepealt destruktiivse harjutamise lõpetamisel – sellesse pole piisavalt usku, kuna ennast peetakse sõltuvusest nõrgemaks. Hiljem ühiskonda taasintegreerumisel ning „puhtana“ jäämisel võib kõikuv enesehinnang soodustada tagasilööke.

Topeltmoraal marginaliseerunud kogukondades

Eesti ühiskonda tervikuna, veelgi enam aga rahvusriigi ülesehitamisel kõrvalisse rolli jäänud venekeelseid kogukondi mõjutab lähiminevik, Nõukogude Liidu periood. Nõukogudeaegse pärandina eristatakse igapäevateadmist ametlikust – okupatsiooniajal oli siinsetele inimestele loomulik, et päris elu ei ole selline nagu sellest avalikult ja ametlikult räägitakse. Nõukogude Liidus ei suutnud valitsev kultuur end kunagi ideoloogia vahendusel täielikult legitimeerida: ideoloogia jäi alati igapäevaelust lahku. Inimesed harjusid, et seadused ja ametlik retoorika ei lange kokku nende kogemustega ning see muutus nende „reaalsuseks“. Kõigis tähtsamates küsimustes oli ametlik seisukoht, mida levitasid riiklikud institutsioonid, ja teine, mitteametlik arusaam, mis levis igapäevaelus. Ametlik, institutsionaalne teave ei vastanud inimeste kogemusele ja seda teadmist kasutati ainult kohustuslikus korras, ise seda tõsiselt võtmata. Olukorraga kaasnes topeltmoraal: keegi ei eeldanudki ametlike, avalikult deklareeritud väärtuste järgi elamist.

Kuigi üldiselt on olukord tänaseks muutunud, astuvad eestimaalased seadusest üle

kergemini kui näiteks lääneeurooplased. Eriti suur on lõhe ametliku teabe ja tavateadmise vahel venekeelsetes kogukondades. Põhjuseks võib tuua asjaolu, et valitsev kultuur toetub eesti ja euroopaliku kultuuri väärustele ning normidele, jättes venekeelsele elanikkonnale teisese rolli, mida nad ei pruugi tajuda oma ja tõelisena. Nõukogulikud väärtused ja arusaamad, mis vene kogukondades eksisteerivad mingil määral tänini, raskendavad uute tingimustega kohanemist veelgi (Allaste jt. 2005A).

Kokkuvõte

Väljatoodud riskitegurid – eriti need, mis puudutavad sotsiaalmajanduslikke tegureid – mõjutavad väga paljude mitte-eestlaste elu. Varasematest uurimustest on teada, et mitte-eestlaste suurimad probleemid on ennekõike majanduslikud. Lisaks majandusliku turvatunde puudumisele on mitte-eestlaste jaoks olulisteks muredeks ka puudulik sotsiaalpoliitika, Eesti kodakondsuse puudumine, eesti keele mitteoskamine, kehvad või kallid meditsiiniteenused ning tunne, et Eestis ollakse madalama sordi inimene (Mitte-eestlaste perspektiivid). Ükski teguritest eraldi ei seleta aga mitte-eestlaste suurt osakaalu riskirühmades – töötute, uimastitarvitajate ja HIV-viirusega nakatunute seas.

Lihtsustatult võib seda selgitada paljude riskitegurite koosmõjuna. Tegemist ei ole üksnes riskitegurite kuhjumisega – olulist rolli mängivad ka neist mõjutatud arusaamad ümbritsevast elust ja aktsepteeritud käitumisnormid, mida ühiselt kultuuriliselt luuakse. Ülalmainitud riskirühmad on üksteisega seotud ja riskitegurid, mis võivad viia inimese ühte või mitmesse neist rühmadest, on sarnased ning koondunud teatud piirkondadesse – nagu mainitud, on Ida-Virumaal töötuse määr kaks korda kõrgem kui Eestis keskmiselt, selles piirkonnas on ka suhteliselt kõrge süstivate narkomaanide ja HIV-viirusesse nakatunute osakaal. Ida-Virumaa korral oli vähemasti 5 ja rohkem aastat tagasi tegemist võrdlemisi marginaliseerunud piirkonnaga, seda mitte üksnes sotsiaalsete näitajate, vaid ka valitseva mentaliteedi poolest. Idavirumaalaste seas oli kakskeelse hariduse osas topeeltsuurem vastajate hulk, kes pooldasid varianti, mis sisuliselt viiks mitte-eestlastest noorte assimilatsioonile. Madalama haridustaseme ja kehvema majandusarenguga piirkondade suhteliselt tugevam seostumine assimilatsioonimudeliga viitab marginaliseerumisele, mis immigratsiooniriikides on suhteliselt levinud nähtuseks (Vetik

2007¹²).

Nende puhul, kes riskirühmadesse on sattunud, on sageli tegemist marginaliseerunud kogukondadest pärit inimestega, kes on üleskasvanud keskkonnas, mis soodustab destruktiivset ja deviantset käitumist, mõningatel juhtudel ka kuritegevust. Kodakondsuseta indiviidide rohkus, eesti keele üldine puudulik valdamine ja madal haridustase soodustasid kogukonna kapseldumist ning eristumist laiemast ühiskonnast. Eristumisest ja valitsevast vaesusest tingituna ning topeltmoraalist mõjutatuna tekkisid kogukondlikud normid, mis olid tolerantsed teatava ebaseaduslikku tegevuse (näiteks salaviinaga hangeldamise) suhtes ja soodustasid seeläbi ka raskemaid kuritegusid (heroiiniga hangeldamist, varastamist) teatud rühmades. Niisugusest kogukonnast pärineva inimese sotsiaalne võrgustik oli suurelt jaolt piiratud sama kogukonna liikmetega ega pakkunud teavet ning võimalusi sellest eristumiseks. Taolises keskkonnas üleskasvanud noored omandasid seal valitsevad suhtumised kui enesestmõistatavad ja õppisid strateegiaid ning oskusi, mis võisid küll aidata tulla toime oma keskkonnas, kuid eristusid laiemas ühiskonnas tarvilikest sotsiaalsetest oskustest. Lisaks struktuurilistele takistustele ühiskonna täisväärtuslikuks liikmeks saamisel lisandusid kultuurilised normid, mis seda ei soodustanud. Viimastele lisandusid madal teadlikkus nii oma võimalustest ühiskonnas läbilöömiseks kui ka terviseteadlikust käitumisest ning madal enesehinnang ja sotsiaalsete oskuste puudus.

Näiteks probleemse uimastitarvitamise mõjutajaks on üleminekuaja keeruline sotsiaalne olukord, mis mõningates piirkondades, eelkõige Ida-Virumaal, oli eriti nähtav ja tugev – töötus, uimastisõltuvus ja kriminaalsus olid suhteliselt laialt levinud. Uimastid pakkusid „lihtsat lahendust“, s.t. võimalust ümbritsevast keskkonnast põgeneda või see hetkeks unustada. Opiatide kasutamise alustamise riski suurendasid probleemid perekonnas (Peterson jt. 2007). HI-viiruse levik sai teatavasti alguse süstivate narkomaanide seas ning edasist levimist on soodustanud eelkõige madal teadlikkus ja viimasest mõjutatud käitumine.

Tänaseks on olukord paranenud ning on põhjust arvata, et eelkirjeldatud nähtused ilmnevad märksa väiksemas ulatuses. Samas ähvardab ühiskonnas autsaideriks jäämine

¹² Vetik, R. (2006) Identiteedi probleem integratsioonis: sobiva proportsiooni leidmine avaliku sfääri ühtlustumise ja erasfääri erinevuste säilitamise vahel. *Integratsiooni Monitooring 2006*

eelkõige keskharidusest madalama haridustasemega noori ning tööturu segmenteerumine on toimunud hariduse baasil. Selliste riskinoorte hulk pole viimastel aastatel soodsatele majandustingimustele vaatamata vähenenud (Unt ja Saar 2007). Venekeelsete noorte tööpuudus 18-24-aastaste seas ei ole erinevalt eestlaste vastava vanusegrupi näitajatest ka majanduskasvu tingimustes oluliselt kahanenud.

Mitte-eestlaste kõrge osakaal riskirühmade seas ei ole mingil moel seotud venelaste rahvuslike või kultuuriliste omadustega, vaid pigem venekeelse elanikkonna positsiooniga eesti ühiskonnas (Allaste ja Lagerspetz 2006), täpsemalt aga venekeelse elanikkonna teatud osa jäämisega marginaliseerunud kogukondadesse.

Ettepanekud edasiste uurimuste kohta

Nagu eelpool toodud analüüsis mainitud, et Eesti ühiskond viimastel aastatel kiiresti ja dünaamiliselt muutunud ning mitmete tegurid, mis olid ulatuslikud riskifaktorid 5-10 aastat tagasi ning avaldavad ka praegu mõju riskirühmade koosseisule, on taandunud või vähemalt oluliselt väiksema mõjuga. Probleemsetest rühmadest ülevaate saamiseks oleks vajalik täpsem informatsioon riskirühmade uutest lisandunudest (st. näit. süstivad narkomaanid, kes alustanud oma seda 1 a. tagasi mitte 5 või rohkem aastat tagasi). ning nende sotsiaaldemograafilistest näitajatest. Mingil määral kajastub teave tööturu, HIV/AIDS ja süstlavahetuspunktide esmakülastajate statistikas aga detailsem informatsioon võimaldaks hinnata hetkeolukorda ja sellest tulenevalt ka meetmete rõhuasetusi – kas keskenduda teisesele preventatsioonile või rehabilitatsioonile.

Antud raportis on viidatud mitmetele varasematele uurimustele, mis küll seletavad mitte-eestlaste osakaalu riskirühmades aga ei kajasta enam adekvaatselt tänast olukorda. Lisaks teabele riskirühmadesse lisandunud (noortest) inimestest oleks vaja täpsemat teavet ka „tavalistest“ noortest. Oluline oleks läbi viia kvalitatiivseid noorsoo uurimusi mitte-eesti noorte seas erinevates piirkondades, nii Ida-Virumaal kui Tallinnas. Laiemalt võiks uurimuste fookuses olla noorte riskikäitumise põhjused tänases Eestis.

Täpsem teave oleks vajalik mitte-eestlaste (eriti noorte) informeeritusest, teadlikkusest; sotsiaalsetest oskustest ning enesehinnangust ja viimaste mõjust valikutele ja käitumistele. Kui teadlikkust, eriti tervisekäitumise aspektist, on uuritud, siis uurimusi, mis keskenduksid enesehinnangu ja sotsiaalsete oskuste ning nende mõju hindamisele, peaaegu ei ole.

Oluline oleks kontrollida ametliku statistika paikapanevust eraldunud vene kogukondades, eriti Ida-Virumaal. Ametliku statistika alusel on Ida-Virumaal siiani palju vaesust ja tööpuudust, väidetavalt (kontrollimata andmed) on piirkond viimase 5 aasta jooksul jõudsalt edenenud ning kardinaalselt muutunud. Võimalik, et topeltmoraalist lähtuvalt on tänaseni mingi osa töö ja teenistuse puhul osaliselt tegemist „mustade“ tööde ja maksudest kõrvale hoidmisega. Lisaks töötab osa inimesi osaliselt väljaspool Eestit. Viimased tegevused, mis küll suurendavad inimeste majanduslikku heaolu, ei kajastu ametlikus statistikas.

Tuleks kaardistada kitsamad piirkonnad (linnajaod), mida võib tänaseni pidada

getostunud marginaliseerunud kogukondadeks ning hinnata sealsete elanikke keskseid probleeme.

Ettepanekud riskirühmi käsitlevate eesmärkide ja nende tulemusnäitajate kohta

Integratsioonistrateegia töögrupi koondmaterjalis on välja toodud probleemid tööjõuturul, samuti uimastitarvitajate ja HIV-positiivsete suur osakaal kui kahjulik tervisekäitumine. Koostöös valdkondlike strateegiatega nagu Riiklik HIV ja AIDSi strateegia aastateks 2006 – 2015 ja Narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012 rõhutatakse tegevust venekeelse elanikkonnaga. Otsese meetmena on ära märgitud sotsiaalteenuste parem sihistatus. Peetakse oluliseks tugivõrgustikke, mis loovad eeldused ja võimalused inimeste sotsiaalsesse tõrjutusse langemise vältimiseks; aitavad kaasa sotsiaalselt tõrjutute kiireks ja tulemuslikuks tagasipöördumiseks täisväärtuslikku ühiskonnaellu ning tagavad vajadusel tõhusa rehabilitatsiooniprotsessi. Antud meetme puhul oleks oluline täpsustada, milliseid teenuseid erinevad riskirühmad vajavad oma sotsiaalse keskkonna ja elustiili muutmiseks. Võiks eristada ühelt poolt teisesest preventsiiooni (ennetustegevus inimeste seas, kellel on suurem tõenäosus võrreldes keskmise elanikkonnaga sattuda probleemsetesse rühmadesse) ja teisalt rehabiliteerimist – probleemsete rühmade taasintegreerimist ühiskonda.

Lisaks strateegias väljatoodule on oluline ka suhtumiste muutmine ühiskonnas laiemalt, et vähendada stigmast tingitud madalat enesehinnangut endiste sõltlaste, prostituutide ja kinnipeetute seas, ja kergendada nende taasastumist ühiskondlikku ellu. Oluline oleks spetsiifiline teavitus tööandjatele, kelle juures rehabiliteeritud grupid tööd leida võiksid ning tugivõrgustikke loomine töökohtades. Nagu strateegia kirjeldavas osas on välja toodud, tuleks tegeleda ka teadlikkuse tõstmise ja hoiakute kujundamisega.

Tulemusnäitajateks sobivad laiemas mõttes ennetustöö mõõtmiseks hinnangud uute riskirühmade liikmete kohta – kui palju lisandub töötuid, probleemseid tarvitajaid (siia ei soovitaks lugeda uimastitega katsetajaid) ja teisi riskirühmade esindajaid. Väga täpseid andmeid konkreetsete meetmete kohta see aga ei anna, kuivõrd ei eristu, kui palju on alanenud indiviidide määr riskirühmades tänu meetmetele või lihtsalt ühiskonna

muutustele.

Riskirühmade rehabiliteerimise tulemuslikkust võiks lisaks sotsiaalteenustega rahulolule mõõta ka konkreetsemate näitajate abil. Võiks kontrollida ravi ja rehabilitatsiooni läbinute seisundit ühiskonnas mõne aja möödudes, näiteks 1 aasta pärast.

Selleks, et mõõta tolerantsuse taset ühiskonnas laiemalt, võiks perioodilistesse arvamusküsitlustesse lisada küsimusi riskirühmadega seonduvatest stereotüüpidest.

Materjalide loetelu

Allaste, A.-A (2006) *Drug cultures in estonia – contexts, meanings and patterns of illicit drug use*. Tallinn: Tallinn University Press

Allaste, A.-A.(2001) *Miks Narva noored tarvitavad uimasteid. Elukeskkonna seosed probleemkäitumisega*. Magistritöö Tallinn: Eesti Humanitaarinstituut

Allaste A.-A., Kollom, K Ruussaar A.-L, Sepp, M.(2005) *Riskianalüüs: madala läve keskus Tallinnas*. Publitseerimata uurimusraport Tallinn

Allaste, A.-A.; Kurbatova, A.; Pai, K. (2002) *Ülevaade HIV/AIDS teemaga seotud kommunikatsioonist* publitseerimata uurimisraport www.tai.ee/failid/Allaste_ylevaade.doc

Allaste A.-A. & Lagerspetz, M (2006) Taking control by losing control? Patterns of heroin addiction in Estonia. *NAT Nordic Studies on Alcohol and drugs* vol 23 pp. 77-96

Allaste, A.-A., Lagerspetz, M. C Kurbatova, A.(2005) *Uimastid ja uimastitarvitajad Eesti ühiskonnas*. Tallinn: Valgus

Asari, E.-M. (2002) Eesti keele oskuse ja kodakondsuse mõju mitte-eestlaste tööturuvõimalustele. Saar, E. (toim), *Trepist alla ja üles. Edukad ja ebaedukad postsotsialistlikus Eestis*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Hallik, K. (Toim) (2002) *Integratsioon Eesti ühiskonnas*. Tallinn: RASI.

Hallik, K., Poleštšuk, V., Saar, A., Semjonov, A. (2006): Eesti: rahvussuhted ja ebavõrdse kohtlemise probleemid Tallinnas Inimõiguste Teabekeskus. http://www.lichr.ee/docs/kniga_est.pdf

Hansson, L (2001) Networks Matter. The role of Informal Social Networks in the Period of Socio-Economic Reforms of the 1990s in Estonia. Jyväskylä: University of Jyväskylä

Helemäe, J; Kazjulja, M.; Saar, E. (2004) Projekti ”Muukeelsete noorte töörisi vähendamine” vajadusuuring Tallinn: TPÜ RASI

Helemäe, J. and Võormann, R. (2003): Noorte olukorra marginaliseerumine tööturul. *Eesti Inimarengu Aruanne 2003*. R. Vetik, ed. 58-62, Tallinn: TPÜ RASI

Heidmets, M. (toim.) (2007) . *Eesti Inimarengu aruanne 2006* Tallinn: Ühiskondliku Leppe Sihtasutus

Kallikova, N; Kurbatova, A. Talu, A. 2002 Children and Adolescents Involved in Drug Use and Trafficking: Rapid Assessment. ILO.

Kallaste, E., Võrk, A. Leetmaa, R., Roosmaa, E-L (2005): [Töövaldkonna indikaatorite](#)

[arendamine](#). Poliitikauuringute Keskus PRAXIS; Epp; Tallinn, 2005.

Kasemets, L., Ilves, R. (2006): Uuring alaealiste probleemkäitumisest ja alaealiste komisjonide tegevusest. MindPark.
http://www.meis.ee/pictures/Alaealiste_komisjoni_uuring_MindPark.pdf

Kazjulja, M. 2002. Kuidas saada hea töö: sidemete olulisus sajandilõpu tööturul.
Saar, E. (toim), *Trepist alla ja üles. Edukad ja ebaedukad postsotsialistlikus Eestis*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Krusell, S. (2004): Noorte eestlaste ja mitte-eestlaste palgaerinevused, Võormann, R. (toim), Noorte siirdumine tööturule: probleemid, vastuolud, kitsaskohad. Tallinn: TPÜ RASI.

Lagerspetz, M. & Joons, S. (2006): Tallinn as multicultural city: Structures, initiatives, debate. Ilczuk, D. & Isar, Y. R. (eds.): *Metropolises of Europe. Diversity in urban cultural life*. Warsaw: CIRCLE Publication No. 14: 184-221

Lauristin, M. ja Vetik, R. (toim.) (2000) *Integratsioon Eesti ühiskonnas. Monitooring 2000*. Tallinn: TPÜ RASI.

Leping, K.-O. & Toomet, O. (2007) Why do Russians earn so little: Estonia during the political and economic transition ???

Loogma, K., Terk, E., Raim, J., Sirel, A. (2003): [Eesti tööhõive trendide analüüs majandusarengute taustal](#). Tallinn: ETUI

Lõhmus, L. & Trummal, A. (2006): *HIV/AIDS ja narkomaaniaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine süüdimõistetute hulgas* publitseerimata uurimusraport Tallinn: Tervise Arengu Instituut http://www.tai.ee/failid/S_dim_ist_raport_07.12.2006.pdf

Lõhmus, L. & Trummal, A. (2006) *HIV/AIDS ja narkomaaniaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas* publitseerimata uurimusraport Tallinn: Tervise Arengu Instituut http://www.tai.ee/failid/_le_eestiline_noorteuurimus_2005.pdf

Mitte-eestlaste perspektiivid/kevad 2006 <http://www.migfond.ee/ee/files/Mitte-estlaste%20migratsiooni%20aruanne%202006.doc>

Määratlemata kodakondsusega isikute uuringu aruanne
<http://www.meis.ee/pictures/aruanne%20ver%2022.11.05.pdf>

Peterson A.-L ; Allaste, A.-A.; Vihma, P. Kaljund, K.(2007) *Ida-Virumaa ja Tapa endiste uimastisõitlaste tööturule tuleku uuring*. Publitseerimata uurimusraport Tallinn

Rüütel, K. Loit, H.-M. (2006): *Infektsioniste külastavate HIV –positiivsete elukvaliteet ning HIV nakkusega seotud stigma ja diskrimineerimine Eestis*. publitseerimata uurimusraport Tallinn: Tervise Arengu Instituut
http://www.tai.ee/failid/HIV_pos_uurimuse_raport_20.07.2006.pdf

Terk, E., Tafel, K. (2004): Teostatavusuuring projektile „Muukeelse elanikkonna

integreerimine tööturule”. Tallinn: Eesti Tuleviku-uuringute Instituut.

Tikas, T. (2005): *Comparative study of drug use and its risk factors among the Russian-speaking minority and Estonian adolescents*. Magistritöö Bergeni Ülikool

Trummal, A & Lõhmus, L(2006) *HIV/AIDS Ennetustegevus Eestis 2004 ja 2005 aastal* publitseerimata uurimusraport Tallinn: Tervise Arengu Instituut

Trummal, A ; Fischer, K.; Raudne, R. (2006) *HIV nakkuse levimus ja riskikäitumine prostitutsiooni kaasatud naiste hulgas Tallinnas*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
http://www.tai.ee/failid/PK_HIV_uurimuse_raport_12.2006_1_parandatud.pdf

Tööturu riskirühmad: pikaajalised töötud. Sotsiaalministeeriumi toimetised. Teemaleht No 2. 2006. Tallinn: Sotsiaalministeerium. http://osh.sm.ee/good_practice/riskiruhm-noored.pdf

Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased. Sotsiaalministeeriumi toimetised. Teemaleht No 3. 2006. Tallinn: Sotsiaalministeerium
[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/toimetised_20063/\\$file/toimetised_20063.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/toimetised_20063/$file/toimetised_20063.pdf)

Tööturu riskirühmad: noored töötud. Sotsiaalministeeriumi toimetised. Teemaleht No 5. 2006. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/toimetised_20065/\\$file/toimetised_20065.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/toimetised_20065/$file/toimetised_20065.pdf)

Tööturu riskirühmad: vanemaealised töötud. Sotsiaalministeeriumi toimetised. Teemaleht No 6. 2006. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/toimetised_20066/\\$file/toimetised_20066.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/toimetised_20066/$file/toimetised_20066.pdf)

Undusk, R. 2004. Sotsiaalsete võrgustike roll töö otsimisel ja saamisel eestis 21. sajandi alguses. Bakalaureusetöö. Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsioloogia osakond. Tallinn.

Uusküla, A., Abel, K., Rajaleid, K., Rüütel, K., Talu, A. (2005): *The Prevalence of Injecting Drug use in Estonia, 2004*. Tartu: publitseerimata uurimusraport
http://www.tai.ee/failid/S_stivate_narkomaanide_populatsiooni_suuruse_uurimus_inglise_k_2005.pdf

Uusküla, A., Abel, K., Rajaleid, K., Rüütel, K., Talu, A. Ficher, K; Boborova, N (2005) HIV levimuse ja riskikäitumise uuring kahe eesti linna, Kohtla-Järve ja Tallinna süstivate narkomaanide seas. Tartu: publitseerimata uurimusraport
http://www.tai.ee/failid/S_stivate_narkomaanide_HIV_levimuse_uurimus_2005.pdf

Venesaar, U., Hinnosaar, M., Luuk, M., Marksoo, Ü. (2004): [Pikaajaline töötus Eestis](#). Tallinna Tehnikaülikool, Eesti Majanduse Instituut.

Vetik, R. (Toim) (2005): Integratsiooni monitooring 2005 aruanne. TLÜ RASI.

Vetik, R (Toim) (2001) *Eesti inimarengu aruanne 2001*. Tallinn: TPÜ RASI. ISSN 1406-5398.

Eesti tööjõuturu iseloomustus läbi töövõtjate ja tööandjate hinnangu. Eesti Konjunkturiinstituut; tellija EV Sotsiaalministeerium. Tallinn, 2004.

Vöörmann, R., Helemäe, J. ja Saar, E. 2001. *Noorte tööleasumine ja sotsiaalne iseseisvumine: Eesti riigi poliitika Euroopa Liidu taustal.* <http://www.riik.ee/rahvastik>